

УКРАЇНА І РОСІЯ: ПОТЕНЦІАЛ ВЗАЄМОДІЇ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА

(огляд за матеріалами міжнародної наукової конференції)

Початок ХХІ ст. став для України важливим етапом у розвитку відкритої економіки ринкового типу, періодом, коли тривале падіння виробництва змінилося повільним, проте сталим зростанням, коли відбулося поживлення в експортному секторі вітчизняної економіки, почали відчуватися позитивні результати стабілізації фінансової системи країни, а процеси простого відновлення змінилися першими імпульсами розширеного відтворення виробничих потужностей країни. Саме в цей історичний момент особливої актуальності набула проблема формування експортно-імпоротної спеціалізації національного господарства, пошуку адекватного економічному потенціалу місця у системі світового поділу праці, підвищення міжнародної конкурентоспроможності та успішної інтеграції вітчизняної економіки до системи міжнародних економічних зв'язків. У цьому контексті питання геоекономічної орієнтації гостро постало перед державними інститутами та спричинило до широкої полеміки в науковому й політичному середовищі, в рамках якої й відбулось остаточне усвідомлення необхідності вибору між розширенням економічного співробітництва з економічно розвинутими державами цивілізаційного «ядра» та посиленням експортної орієнтації на країни, які представляють світову периферію. У визначенні пріоритетних напрямів міжнародної господарської взаємодії особливе місце завжди належало концептуальним основам формування економічних взаємин України з Росією – провідним українським партнером упродовж усього періоду незалежності. Відсутність спільної позиції з цього питання у вітчизняних вчених та політикуму в поєднанні з дедалі все менш оптимістичною оцінкою власної конкурентоспроможності на світових ринках дали поштовх для активного наукового обґрунтування перспектив економічної взаємодії економік України та Росії. Свій внесок у вирішення цього важливого наукового завдання зробили й колективи Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України та Інституту політичних та етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України, силами яких 21 травня 2009 р. було проведено міжнародну наукову конференцію «Україна і Росія: потенціал взаємодії та співробітництва».

Роботу конференції було розпочато виступом директора Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України академіка НАН України Ю.М. Пахомова. Основним змістом цього виступу стало обґрунтування тези про

взаємодоповнюваність народів Росії та України і перспективність їх господарської взаємодії, яка визначається спільністю та відмінностями етнопсихологічних та ментально-ціннісних характеристик. Зокрема, академіком Пахомовим було вказано на історично обумовлену наявність у характері російського народу потягу до общинності, до спільності в діяльності, а отже і глибинної традиції довіри один до одного. Натомість, в українській ментальності, на думку вченого, переважають індивідуалістичні мотиви, які, з одного боку, створюють сприятливу ціннісну базу для розвитку інститутів приватної власності та підприємництва, а з іншого – не містять притаманного представникам західної євроатлантичної цивілізації раціоналізму та механізмів дотримання спільних інтересів. Ю.М. Пахомов також підкреслив наявність власних етноцивілізаційних переваг у характері обох народів: так, для росіян такою перевагою постають здатність на коротких проміжках часу «виплескувати» в діяльності потужний запас накопиченої духовної енергії і таким чином здійснювати «прорив» у досягненні мети, а також масштабність і стратегічність мислення, а для українців – потяг до гармонії й гедонізм, які в економіці обертаються схильністю до впорядкування, відлагодження господарських процесів у рамках трансформацій, що вже відбулися, до методичності й уваги до дрібниць. Важливою з точки зору цивілізаційного реваншу постає й наявність давніх історичних коренів інституту держави, що виступають іманентною складовою російських ментально-ціннісних настанов і є однією з провідних передумов ефективного управління економікою. Слабкість цього інституту в українській ментальності певною мірою компенсується сталими традиціями демократичного врядування. Усі ці відмінності світогляду та національного характеру, на переконання Ю.М. Пахомова, й обумовлюють взаємодоповнюваність українського та російського народів, яка в разі відлагодженої, впорядкованої господарської взаємодії може дати потужний синергетичний ефект. Вченим було наголошено на тому, що розширення економічного співробітництва між Україною та Росією доцільно активізувати саме в поточний момент, коли в провідних західних країнах в результаті ажіотажного очікування надвисоких прибутків вільні фінансові ресурси були спрямовані на розвиток сектору інформаційних послуг, що призвело до згортання інвестування індустріальних галузей господарства та, відповідно, певної стагнації в промисловому секторі розвинутих економік. Саме в цій ситуації виникають особливо сприятливі умови для спільної реалізації того науково-технологічного потенціалу, що зберігся в Росії та Україні.

Темою подальших доповідей стали окремі аспекти міжнародного економічного співробітництва України та Росії і проблеми, які виникають у цій сфері. Теза про необхідність активізації взаємного співробітництва в науково-технологічній сфері отримала розвиток у виступі заступника директора з наукової роботи Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, члена-кореспондента НАН України **В.Є. Новицького**. Йшлося, зокрема, про необхідність врахування у сфері взаємовідносин двох країн тих імперативів, які висуває інформаційна ера та її прямий і головний наслідок – глобалізація – щодо ефективності управління процесами відтворення. «В кінцевому підсумку, – зазначив В.Є. Новицький, – ефективність

або успішність країн зумовлюється здатністю або нездатністю реалізувати функціональний ланцюжок *інституціональне регулювання – умови інноваційного розвитку – науково-технічний прогрес*. Вчений зауважив, що пануючі в Україні та Росії ліберально-ринкові принципи регулятивної політики держави на сучасному етапі є віджилими, архаїчними, адекватними економічній реальності епохи індустріального розквіту і підкреслив необхідність формування інституціональної структури новітнього типу, в якій роль провідного регулятивного інструменту перебирають на себе програмно-цільові підходи й методи. У формуванні взаємовідносин із Росією українській владі слід виходити з того, що відтворення існуючої застарілої внутрішньорегіональної моделі поділу праці вже не забезпечить передумов для якісного економічного розвитку, натомість об'єднання ресурсів та зусиль двох країн у сфері продукування метатехнологій може створити для їхніх економік системні переваги і спинити їх поступове «вростання у в'язке тіло глобальної периферії».

У виступі директора Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України академіка НАН України **Е.М. Лібанової** було представлено результати масштабного соціологічного опитування з метою виявлення впливу міграційних процесів між Україною та Росією на характер економічного й соціального розвитку країн. За висновком академіка Лібанової, зважаючи на те, що уявлення про українців у пересічних росіян формується саме під впливом побутових спостережень за трудовими мігрантами з України, тенденції трудової міграції між двома країнами, на жаль, не сприяють посиленню взаємоповаги між двома націями: так, до російських міст з України виїжджають головним чином мешканці східних областей, які у переважній більшості випадків не є носіями української мови та національної культури, нерідко мають російське коріння і, до того ж, представляють найменш освічену й розвинуту в культурному відношенні частину українського суспільства. В результаті в Росії закріплюється хибна уява про українське суспільство як російськомовне, вкрай зубожіле, напівмаргінальне, з низьким рівнем загальної культури. Подолання цих негативних тенденцій, як зазначила академік Лібанова, залежить, насамперед, від ефективної державної політики української влади у сфері ринку праці, соціально-економічного розвитку депресивних регіонів України та піднесення рівня життя населення загалом.

Провідний науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України доктор економічних наук, професор **В.С. Будкін** у своєму виступі зосередився на проблемних моментах україно-російських економічних відносин. Так, у сфері міжнародних валютно-фінансових взаємин було вказано на можливі негативні наслідки переходу до використання російського карбованця як засобу розрахунків між країнами (у цьому випадку існує висока вірогідність повторення ситуації, яка свого часу виникла в рамках Ради Економічної Взаємодопомоги: оплата енергетичних ресурсів, імпортованих до України з Росії, буде проводитися у «твердій» валюті – доларах США, – а розрахунки за поставками менш конкурентоспроможної української продукції до Росії – в російських карбованцях, які можна буде використати лише для оплати імпорту російського виробництва). Також у

виступі було розкрито проблему конкуренції на міжнародних ринках українських та російських виробників, яка постала наслідком подібності структури економік двох країн. За висновками вченого, для збереження військової промисловості й галузі літакобудування України доцільним є відновлення коопераційних зв'язків з аналогічними російськими секторами виробництва, підприємства яких на сьогодні не тільки успішно конкурують з українськими виробниками, але й мають можливість працювати на задоволення величезного платоспроможного внутрішнього попиту в Росії. На думку професора Будкіна, загострення політичного протистояння між елітами двох країн перешкоджатиме розширенню співробітництва за перспективними напрямками розвитку науково-технологічного потенціалу, а також досягненню компромісу у сфері транзиту енергоносіїв.

Питання суперечливих взаємовідносин країн СНД в енергетичній сфері порушив у своєму виступі почесний гість міжнародної конференції – ректор Азербайджанського державного економічного університету доктор економічних наук, професор **Ш.Г. Гаджієв**. Провідною ідеєю доповіді вченого стала теза про необхідність запровадження у взаєминах між країнами СНД принципу розмежування складних, болючих для всіх членів цього регіонального угруповання проблем, пов'язаних з виробництвом, транспортуванням та споживанням енергоносіїв, та більш компромісних питань торговельної та інвестиційної кооперації.

Положення про системну суперечність між геополітичними та гео економічними пріоритетами України отримало розвиток у доповіді провідного наукового співробітника Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України кандидата економічних наук **С.С. Фоміна**, зокрема було зазначено, що примарні сподівання українського політикуму на вступ до ЄС блокують налагодження сприятливого режиму для взаємовигідного торговельного обміну між Україною та Росією в рамках ЄЕП. Не маючи шансів отримати повноправне членство в Євросоюзі та відмовляючись приєднатися до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану, створення якого планується завершити у 2010 р., Україна може опинитися між двома інтеграційними угрупованнями, що на практиці означатиме суттєве звуження можливостей будувати свої торговельно-економічні відносини з цими країнами на двосторонній міждержавній основі.

Власний погляд на причини стагнації у сфері взаємовигідної господарської взаємодії між Україною та Росією висловив **В.Л. Рижов**, у минулому помічник Президента України, голова правління Української державної інноваційної компанії та перший заступник Міністра промислової політики України. Великий практичний досвід експерта змушує із належною увагою поставитися до його позиції, згідно з якою широка кооперація між українськими та російськими виробниками, попри її перспективність та стратегічну важливість, на сьогодні є не вигідною олігархічним колам обох країн, які або виступають прямими конкурентами на світових товарних ринках, або взагалі не мають точок перетину економічних інтересів. Експерт зауважив, що основним чинником гальмування структурних трансформацій та розвитку інноваційно-емних галузей економіки і в Росії, і в Україні залиша-

ється індиферентне ставлення до цієї нагальної проблеми власників великого бізнесу, які мають можливість отримувати надприбутки, і не вдаючись до заходів із модернізації промислового потенціалу. Тема налагодження ефективної взаємодії між бізнесом та державною владою знайшла розвиток також у доповіді завідувача відділу управління економікою ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» доктора економічних наук, професора **Т.І. Єфименко**. Основним предметом в її виступі стало державно-приватне партнерство як механізм реалізації українсько-російських антикризових програм.

Гідним завершенням конференції (хоч і доволі неочікуваним після низки висловлених песимістичних оцінок щодо можливості розширення міжнародного економічного співробітництва України та Росії) стала доповідь головного наукового співробітника відділу глобальних систем сучасної цивілізації Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України доктора філософських наук **Ю.В. Павленка** «Співвідношення цивілізаційного та національного в українсько-російських взаєминах».

Провідний вітчизняний фахівець у сфері цивілізаційної проблематики, вчений, що поєднав у собі археолога, історика і філософа, Ю.В. Павленко розгорнув у своєму виступі довершений, здійснений із залученням широкого масиву історичних даних аналіз цивілізаційної ідентифікації українського та російського народів. За аргументацією вченого, цивілізаційна близькість і спорідненість українського та російського етносів органічно випливає з одночасного входження їх до ядра трьох умовних цивілізаційних еліпсів, які окреслюють кордони історично і культурно споріднених націй: по-перше, як Україна, так і Росія протягом тисячоліть виступали іманентними складовими макроетнічної слов'янської спільноти, утворивши її східнослов'янську гілку (етнонаціональна спорідненість); по-друге, обидві країни входять до східнохристиянсько-православної субцивілізації як частини макрорхристиянського світу (релігійно-конфесійна спорідненість); по-третє, історично країни ніколи не втрачали статусу повноправних членів євразійського геополітичного та гео економічного простору (традиції економічної й політичної спільності). «Відтак бачимо, – зауважив Ю.В. Павленко, – що Україна, Російська Федерація та Білорусь, а також деякою мірою Казахстан і Киргизстан, знаходяться в зоні взаємонакладання трьох зазначених еліпсів, що і визначає їх системну близькість, найбільшу на пострадянських теренах. Це дає підстави вважати, що, попри всі сучасні протиріччя і суперечності, особливо між Україною і Російською Федерацією, а головню між їх володарюючими спільнотами (які цілком безпідставно часто-густо називають «елітами», спотворюючи автентичне значення цього поняття), існує об'єктивне потужне підґрунтя для розвитку між ними взаємовигідної співпраці».

Плідний взаємний обмін думками щодо перспектив економічної взаємодії України та Росії, який відбувся на конференції, безперечно, сприятиме виробленню цілісної концепції, необхідної для побудови ефективних взаємовідносин України із Російською Федерацією, концепції, яка, з одного боку, є адекватною існуючим можливостям взаємовигідної співпраці, а з іншого, – враховує ті об'єктивні обставини,

що їй перешкоджають. У цьому контексті слід зазначити, що висловлені у виступах на конференції тези, аргументи й міркування в сукупності дають багато підстав для висновку про неможливість розширення плідної взаємодії господарств наших країн і успішної реалізації потужного потенціалу співробітництва без подолання існуючої традиційної моделі взаємин, яка склалася в результаті попереднього історичного розвитку і полягає в домінуванні в суспільній свідомості росіян (як політичного істеблiшменту, так і пересічних громадян) переважно зверхнього, упереджено-зневажливого, а часом і відверто імперського ставлення до України як економічного і політичного суб'єкта міжнародних відносин. Водночас варто визнати, що окреслена модель взаємин є наслідком не лише давньої, сформованої внаслідок тривалої історичної еволюції експансіоністської природи російської національної ідеї, а й результатом кризи самоідентичності України – результатом її нездатності протиставити цьому тиску з боку Росії власну цивілізаційну парадигму, таку доктрину національно-державного розвитку, яка цілком відповідала б ментально-ціннісним характеристикам українського етносу, містила потенціал адаптації до швидкоплинних трансформацій у сучасному світі та спроможна була активізувати глибинну духовну енергію нації, надаючи їй властивості Фенікса, здатного відроджуватися з попелу.

А.С. Аблов,

канд. економ. наук, старший науковий співробітник відділу економічної історії ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України